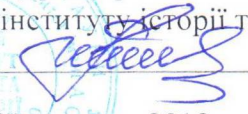

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Навчально-науковий інститут історії та філософії
Кафедра права та методики викладання правознавства

ЗАТВЕРДЖУЮ

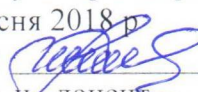
Директор навчально-наукового
інституту історії та філософії
 Ю.В. Подрез

01 жовтня 2018 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
СУДОВА РИТОРИКА**

Перший (бакалаврський) рівень

галузь знань:	08 Право
спеціальність:	081 Право
освітньо-професійна програма:	Право
Мова навчання:	українська

Погоджено
науково-методичною комісією
Навчально-наукового
інституту історії та філософії
28 вересня 2018 р.
Голова: Подрез Ю.В.
к. істор. н., доцент

Суми - 2018

Розробник:

Шестопалов Роман Миколайович – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри права та методики викладання правознавства

Робоча програма розглянута і схвалена на засіданні кафедри права та методики викладання правознавства

Протокол № 2 від 28 вересня 2018 р.

В.о. завідувача кафедри

кандидат педагогічних наук, доцент

О.М. Іваній

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 6	Бакалавр	Вибіркова	
		Рік підготовки:	
		4-й	4-й
		Семестр	
7-й		7-й	
Лекції			
28 год.		6 год.	
Практичні, семінарські			
30 год.		6 год.	
Лабораторні			
Самостійна робота			
118 год.		166 год.	
Консультації:			
4 год.		2 год.	
Загальна кількість годин – 180		Вид контролю: екзамен	

1. Мета вивчення навчальної дисципліни

Програма навчальної дисципліни «Судова риторика» входить до переліку вибіркових компонентів освітньо-професійної програми підготовки здобувачів вищої освіти «Бакалавр» спеціальності 081 «Право».

Судова риторика є однією з основних дисциплін в системі підготовки юристів у вищих закладах освіти. Судове (юридичне) красномовство (судова риторика) – це ораторські виступи учасників судочинства в процесі розгляду кримінальних, цивільних чи адміністративних справ. Сучасний суд – це складна процедура, в якому чітко розподілено ролі: прокурор, адвокат, свідки і т.д. Кожне слово тут має бути вагомим і точним, особливо в суді першої інстанції, важливою складовою якого є дебати. Успіх справи, торжество справедливості неможливі без відповідної фахової підготовки професійного учасника судового процесу. Отже, відповідно до своєї професії, юрист покликаний здійснювати (відстоювати) законність. Повинен і навіть зобов'язаний вербально, тобто словесно, довести правоту своєї позиції.

Мета вивчення дисципліни – сформувати комунікативну особистість висококваліфікованого спеціаліста і навчити його мистецтву красномовства та переконуючої комунікації, яким належить особлива роль у духовно-інтелектуальному відродженні українського народу, становленні демократичної правової держави.

Завдання вивчення дисципліни: засвоїти загальні поняття про красномовство та його жанри; оволодіти риторичною термінологією; знати основні аспекти розвитку судової риторики в епоху античності, середньовіччя, відродження та нового часу; засвоїти шляхи та особливості розвитку судового красномовства в Україні; оволодіти знаннями з основоположних розділів класичної риторики; знати предмет, закони будови, види судових промов, особливості судового мовлення; комунікативні аспекти судових дебатів; оволодіти мистецтвом доведення в судовому процесі; отримати навички полеміки в судовому слідстві.

Навчальна дисципліна спрямована на формування таких визначених освітньо-професійною програмою **загальних компетентностей:**

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК8. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК10. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

ЗК11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК12. Здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми.

ЗК14. Цінування та повага різноманітності і мультикультурності.

Навчальна дисципліна спрямована на формування таких визначених освітньо-професійною програмою **фахових компетентностей**:

ФК 1. Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві.

ФК 4. Знання і розуміння міжнародних стандартів прав людини, положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини.

ФК 11. Здатність визначати належні для юридичного аналізу факти.

ФК 12. Здатність аналізувати правові проблеми, формувати та обґрунтовувати правові позиції.

ФК 13. Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності.

ФК 14. Здатність до консультування з правових питань, зокрема, можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів, відповідно до вимог професійної етики, належного дотримання норм щодо нерозголошення персональних даних та конфіденційної інформації.

Навчальна дисципліна спрямована на формування визначеної освітньо-професійною програмою **інтегральної компетентності, а саме:**

- здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі професійної правничої діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування правових доктрин, принципів і правових інститутів і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

2. Передумови для вивчення дисципліни

Для успішного оволодіння курсом «Судова риторика» студентам необхідно мати знання та набути вмінь та навичок з курсів: «Теорія держави і права», «Юридична психологія», «Юридична деонтологія» «Кримінальний процес», «Цивільний процес», «Адміністративний процес», «Господарський процес».

3. Результати навчання за дисципліною

Знання	ПРЗ 1. Концептуальні знання, набуті у процесі навчання та професійної діяльності, включаючи певні знання сучасних досягнень, які є основою для оригінального мислення та інноваційної діяльності ПРЗ 2. Критичне осмислення основних теорій, принципів, методів і понять у навчанні та професійній діяльності, зокрема на межі предметних галузей	Студент повинен знати на достатньому рівні: - історичні витоки риторики, риторичні традиції античності, середньовіччя, відродження, нового часу, головні напрями неориторики; - становлення, особливості та традиції української школи красномовства на різних етапах історичного розвитку; - сутність основоположних розділів класичної риторики; - специфіку, різновиди і жанри публічного мовлення; - особливості судового (юридичного) красномовства, праці видатних ораторів; - процес підготовки (збирання, аналіз та систематизацію матеріалів), предмет, види, засади і функції судової промови; - особливості спілкування із судовою аудиторією; - зміст та побудову промов державного обвинувача і захисника; - сучасний етикет, стратегію, тактику і концепцію публічного виступу.
---------------	---	---

Уміння	ПРУ 1. Визначати вагомість та переконливість аргументів в оцінці заздальгідь невідомих умов та обставин ПРУ 2. Здійснювати аналіз суспільних процесів у контексті аналізованої проблеми і демонструвати власне бачення шляхів її розв’язання ПРУ 4. Формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми ПРУ 5. Давати короткий висновок щодо окремих фактичних обставин (даних) з достатньою обґрунтованістю ПРУ 6. Оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи відому проблему ПРУ 15. Застосовувати набуті знання у різних правових ситуаціях, виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки	Студент повинен уміти на достатньому рівні: - вільно, точно, зрозуміло та обґрунтовано виражати розмовною і професійною мовою правову теорію і практику; - вести бесіди на правові та інші теми, набір яких становить коло загальної і професійної компетентності культурної людини – сучасного фахівця; - ефективно брати участь у судових дебатах, ясно і лаконічно в літературній формі висловлювати власні думки у чітко регламентованому виступі на основі аналізу відомої проблеми; - брати участь у дискусіях і спорах щодо окремих фактичних обставин з дотриманням логічних законів і етико-психологічних правил; послідовно і доказово обстоювати свої погляди, якщо вони спрямовані на конструктивне вирішення питання; - виступати з науковими повідомленнями і доповідями, оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи відому проблему; - слухати і чути співбесідника, формулювати питання різних типів у гідній формі, подавати доречні репліки, коректно вступати в розмову, доповнювати тему бесіди або аргументовано заперечувати по суті предмету обговорення.
----------------------	--	---

Комунікація	ПРК 1. Вільно володіти письмовою та усною державною мовою, правильно вживаючи правничу термінологію ПРК 2. Викладати матеріал з певної проблематики таким чином, щоб розкрити зміст основних питань ПРК 3. Відтворювати зміст, демонструючи розуміння з основних професійних та суспільних тем	- вільно висловлювати у письмовій формі свої думки, переконання та оцінки, співвідносити стиль і форму тексту з його жанром і прийнятими у суспільстві правилами; - вникати у задум і зміст чужої письмової та усної промови, розрізняти зовнішню форму слів і словосполучень та їх сенс, значення, глибинні цілі, тобто ефективно читати і слухати, давати загальнотеоретичну і професійно-понятійну оцінку прочитаного або прослуханого тексту; - володіти розвиненою лінгвістичною культурою, мовним етикетом, естетичним сприйняттям слова, мовною інтуїцією (відчуттям мови).
Автономія і відповідальність	ПРА 1. Усвідомлювати соціальну значущість майбутньої професії, сформованість мотивації до здійснення професійної діяльності ПРА 2. Прийняття рішень у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування	Студент повинен володіти на достатньому рівні: - здатністю критично оцінювати існуючу практику щодо забезпечення людських прав у правничій діяльності; - цілеспрямованим використанням багатого арсеналу методів, вимог, технологій, прийнятих в його майбутній професійній діяльності; - здатністю переконувати інших вивіреною словом, досконалою риторикою, точною логікою, грамотністю думок.

4. Критерії оцінювання результатів навчання

Шкала ЄКТС	Критерії оцінювання навчальних досягнень студента
A	Вільно володіє навчальним матеріалом, висловлює свої думки, робить аргументовані висновки, рецензує відповіді інших студентів, творчо виконує індивідуальні та колективні завдання; самостійно знаходить додаткову інформацію та використовує її для реалізації поставлених перед ним завдань; вільно використовує нові інформаційні технології для поповнення власних знань.
B	Вільно володіє навчальним матеріалом, застосовує знання на практиці; узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускає незначні огріхи у порівняннях, формулюванні висновків, застосуванні теоретичних знань на практиці.
C	Недостатньо повне засвоює навчальний матеріал, намагається застосовувати знання на практиці; узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускає огріхи у порівняннях, формулюванні висновків, застосуванні теоретичних знань на практиці. засвоєння матеріалу
D	Володіє навчальним матеріалом поверхово, фрагментарно, на рівні запам'ятовування відтворює певну частину навчального матеріалу з елементами логічних зв'язків, знайомий з основними поняттями навчального матеріалу.
E	Частково володіє навчальним матеріалом, не здатний до глибокого, всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації має елементарні нестійкі навички виконання завдання
FX	Має фрагментарні знання (менше половини) при незначному загальному обсязі навчального матеріалу; відсутні сформовані уміння та навички; під час відповіді допускається суттєві помилки.
F	Не володіє навчальним матеріалом

Розподіл балів Денна форма навчання

Змістовий модуль 1					Змістовий модуль 2						Разом	Сума
T 1	T 2	T 3	T 4	T 5	T 6	T 7	T 8	T 9	T10	T11		
Поточний контроль											50	100
4	4	6	4	6	4	6	4	4	4	4		
Контроль самостійної роботи											25	
2	2	2	2	3	2	2	2	4	2	2		
Складання екзамену											25	

Заочна форма навчання

Змістовий модуль 1					Змістовий модуль 2						Разом	Сума
T 1	T 2	T 3	T 4	T 5	T 6	T 7	T 8	T 9	T10	T11		
Поточний контроль											35	100
2	2	4	2	4	4	4	4	4	2	3		
Контроль самостійної роботи											40	
2	2	4	4	4	4	4	4	4	4	4		
Складання екзамену											25	

4.1. Критерії оцінювання видів роботи для поточного контролю

Під час оцінювання результатів навчання застосовується накопичувальна бально-рейтингова система, що передбачає оцінювання якості виконання студентами всіх видів аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності, спрямованих на опанування навчального навантаження шляхом поточного та підсумкового контролю. Система оцінювання курсу реалізується згідно з критеріями оцінювання навчальних досягнень студентів під час відвідування лекцій, участі у семінарах, виконання тестових завдань та виконання інших видів самостійної роботи. Поточний контроль складається з таких компонентів:

- **50 балів (35 балів - для студентів заочної форми навчання):** участь у **семінарах** – підготовка аналітичних звітів та доповідей і пред'явлення результатів в аудиторії у вигляді усних відповідей, участь в обговоренні семінарських питань, виконання практичних завдань, тестового контролю.

- **25 балів (40 балів - для студентів заочної форми навчання):** самостійне опрацювання теоретичного матеріалу, виконання індивідуальних завдань, підготування рефератів, есе тощо.

Разом – **75 балів.**

Результатом **підсумкового контролю** є екзамен (**25 балів**).

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для екзамену, заліку, курсового проекту (роботи), практики
90 – 100	A	відмінно
82 - 89	B	добре
74 - 81	C	
64 - 73	D	задовільно
60 - 63	E	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
1 - 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

5. Засоби діагностики результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання дисципліни є:

- усний контроль, який здійснюється шляхом індивідуального і фронтального опитування. При індивідуальному опитуванні викладач ставить перед здобувачем вищої освіти декілька запитань, при фронтальному – серію логічно пов'язаних між собою питань перед усією аудиторією;
- письмовий контроль, що здійснюється за допомогою письмових робіт, які можуть бути короткочасними (15-20 хв.) і протягом усього заняття. Письмовий контроль відрізняється також глибиною діагностики (поверховий зріз чи ґрунтовний аналіз);
- тестовий контроль. Тести – спеціальні завдання, виконання (чи невиконання) яких вказує на наявність (або відсутність) у здобувача вищої освіти певних знань, умінь;
- підготовка доповідей, есе, презентацій. Передбачає виконання здобувачами вищої освіти різних форм завдань;
- тренінги – навчання, що опирається на досвіді людини, а також допускає, що присутні на тренінгу люди, окрім отримання нової інформації, мають можливість відразу використати її на практиці, виробляючи нові навички.

6. Програма навчальної дисципліни

Програма навчальної дисципліни «Судова риторика» складається з двох змістових модулів:

Змістовий модуль 1. Науково-методологічні засади курсу. Етапи розвитку світової та вітчизняної риторики. Теорія риторики. Види красномовства

1. Науково-методологічні засади курсу «Судова риторика». Риторика як наука і мистецтво
2. Історія становлення, етапи розвитку та особливості судового красномовства
3. Українське судове красномовство: етапи, еволюція та акультурація
4. Теоретичні основи риторики
5. Риторичний канон: інвенція, диспозиція, елокуція, меморія та акція

Змістовий модуль 2. Судове красномовство

6. Судова промова: практичні аспекти. Судове мовлення
7. Судові дебати: підготовка, техніка, культура та етика судових дебатів
8. Мистецтво доведення у змагальному судовому процесі
9. Полеміка в діяльності юриста. Роль та значення полеміки в судовому слідстві
10. Обвинувальна промова прокурора: підготовка, композиція
11. Захисна промова адвоката: етапи підготовки, структура виступу

7. Інформаційний зміст навчальної дисципліни

7.1. Тематичні розділи

Змістовий модуль 1. Науково-методологічні засади курсу. Етапи розвитку світової та вітчизняної риторики. Теорія риторики. Види красномовства

Тема 1. Науково-методологічні засади курсу «Судова риторика». Риторика як наука і мистецтво

Визначення риторики як ораторського мистецтва (красномовства). Предмет, мета, завдання та система навчального курсу. Вимоги до знань та умінь. Основні етапи розвитку судової риторики. Види (жанри) ораторського мистецтва (класифікація П. Сопера (два види красномовства: інформаційне та агітаційне; п'ять видів красномовства: юридичне (судове); академічне;

політичне; церковне; суспільнопобутове). Зародження ораторського мистецтва. Методологія курсу. Історіографія курсу. Періодизація розвитку судової риторики. Місце судового ораторського мистецтва у підготовці майбутнього фахівця. Юридична риторика: становлення, реалії та перспективи розвитку в Україні.

Тема 2. Історія становлення, етапи розвитку та особливості судового красномовства

Давньогрецька риторика. Виникнення та розвиток риторики в епоху раннього та пізнього еллінізму. Ораторське мистецтво, його розвиток поряд з іншими видами та жанрами мистецтва в Давній Греції. Демократичні засади як необхідна умова виникнення та розвитку ораторського мистецтва (у тому числі судового). Внесок в розвиток давньогрецької риторики Сократа, Платона, Арістотеля, Горгія, Лісія, Коракса, Демосфена, Ісократ, Перікла, Діонісія Галікарнаського, Деметрія. Специфіка трансформації давньогрецької культури в давньоримську. Традиції та досягнення давньогрецької риторики на тлі давньоримської культури. Специфіка устрою Давньоримської держави. Місце та роль ораторського мистецтва в державотворчості. Розвиток судового ораторського мистецтва. Роль Цицерона в становленні та розвитку давньоримського ораторського мистецтва. Праці «Прут», «Про оратора», «Оратор». Специфіка промов Цицерона. Квінтіліан. Вплив діяльності Квінтіліана на розвиток судового красномовства, його праця «Риторичні настанови». Специфіка трансформації давньогрецької та давньоримської культури в європейську культуру Середніх віків. Виникнення церковного красномовства (гомілетики). Занепад судового красномовства і розвиток церковного. Розвиток риторики після прийняття християнства. Особливості розвитку риторики періоду Відродження, Нового часу. Неориторика: лінгвофілософські концепції і теорії ідеомовного рівня.

Тема 3. Українське судове красномовство: етапи, еволюція та акультурація

Риторика на території східних слов'ян. Іоан Златоуст, Єфрем Сірін, Іларіон, Кирило Туровський, Володимир Мономах. Києво-Могилянська академія. Місце риторики в системі навчальних дисциплін. Феофан Прокопович. Розвиток красномовства в Західній та Східній Європі. Внесок в розвиток судового красномовства та риторики О. Ф. Мерзлякова, М. М. Сперанського, М. Ф. Кошапського, К. П. Келенецького, І. С. Рижського, О. С. Нікольського, А. Галича та ін. Криза та занепад риторики. Риторика кінця XVIII - поч. XIX ст. Розвиток правничих засад та традицій судового ораторського мистецтва. Судова реформа 1864 р. Судове красномовство в Росії та Україні в XIX ст.

Судові захисні промови. Діяльність визначних ораторів XIX ст. Промови П. Андрієвського, П. Олександрова, К. Арсенєва, М. Кабачевського, В. Спасовича, М. Холеви, А. Коні, Ф. Плевако, Т. Грановського та інших судових ораторів періоду XIX - поч. XX ст. Остання риторична хвиля в 20-их роках XX ст. Відкриття Інституту Живого Слова. Специфіка ораторського мистецтва в 30-40-х та 50-60-х роках XX ст. Судова риторика 80-х та 90-х років XX ст. Відродження та перспективи суду присяжних в Україні. Причини занепаду риторики в XIX ст. та її відродження в XX ст. Відродження судового ораторського мистецтва в Україні. Перспективи розвитку правосуддя в Україні та судового ораторського мистецтва.

Тема 4. Теоретичні основи риторики

Системність риторики. Риторична формула: закони управління мислиннево-мовленнєвою діяльністю. Сутність і зміст риторичних законів як системи. Риторична модель Арістотеля. Етапи риторичної діяльності. Структура діяльності оратора.

5. Риторичний канон: інвенція, диспозиція, елокуція, меморія та акція

Інвенція. Типи підготовки до промови. Концептуальний закон. Закон моделювання аудиторії. Стратегічний закон. Тактичний закон. Психологічні аспекти впливу. Цільова установка оратора. Завдання та надзавдання. Диспозиція. Архітектоніка промови: вступ, нарація (виклад), розробка (аргументація), заключна частина. Активізація мисленнєвої та почуттєво-емоційної діяльності аудиторії. Елокуція. Способи мовленнєвого впливу: прямі і непрямі. Мовленнєвий закон. Техніка мовлення. Поради ораторам. Робота над готовим текстом. Репетиція промови. Співвідношення виступу та імпровізації. Меморія: загальна характеристика. Акція. Контакт між оратором і аудиторією. Ораторський шок. Стреси й стресори оратора. Полемічна майстерність оратора. Закон ефективної комунікації. Невербальна комунікація. Системно-аналітичний закон. Самоаналіз (рефлексія), аналіз інших виступів. Планування й прогнозування ораторської діяльності. Ефективність та впливовість виступу оратора. Слово – засіб номінації. Вимоги до мовлення юриста: точність мовлення, зрозумілість мовлення, чистота мовлення, правильність мовлення, фігури.

Змістовий модуль 2. Судове красномовство

Тема 6. Судова промова: практичні аспекти. Судове мовлення

Законодавчі та правові засади здійснення промов у суді. Судовий процес. Види судових промов. Засади і функції судової промови. Вимоги до

підготовки судової промови. Етапи та структура підготовки. Збирання матеріалів та аналіз. Систематизація матеріалів. Вимоги до систематизації матеріалів (основні критерії). Синтез інформації (матеріалів). Подача матеріалів – засіб максимально об'єктивного відображення картини злочину. Письмова підготовка промови. Тези промови. Вимоги до складання тез. Аргументація та міркування. Визначення ключових моментів промови. Спілкування із судовою аудиторією. Словесна (вербальна) наочність. Мовна комунікація у формі запитань-відповідей. Класифікація запитань. Види відповідей. Запитання-відповіді у процесі судочинства. Цитати, чужа мова – засоби документування.

Тема 7. Судові дебати: підготовка, техніка, культура та етика судових дебатів

Відмінність судового мовлення від інших видів публічного мовлення. Суть, зміст, структура судових дебатів. Характеристика судової аудиторії. Характеристика груп учасників процесу. Етапи підготовки оратора до виступів у судових дебатах: досудовий; під час судового слідства; кінцевий (завершальний). Досудовий етап: всебічне вивчення оратором матеріалів справи; відбір «надійних фактів», пошук суперечностей у фактах; поглиблене вивчення чинного законодавства, юридичної літератури, юридичної практики, проведення консультацій; визначення оратором стратегії і тактики обвинувачення або захисту; продумування структури промови, формування докладного плану, написання тез або повного тексту промови. Під час судового слідства: дослідження доказів, зібраних на попередньому слідстві; фіксація та уточнення показань свідків, потерпілих, підсудного, уточнення тверджень та внесення коректив. Кінцевий (завершальний): продумування змісту і структури промови з врахуванням результатів судового слідства; формулювання основних тверджень і висновків. Техніка судових дебатів. Культура й етика судових дебатів. «Судовий процес – це словесне змагання захисту й обвинувачення» (П. Пороховщиков). Особливості полеміки. Суть та функції судових дебатів. Вимоги до змісту і структури судових дебатів. Загальні правила ведення полеміки. «Кодекс полеміста» (за В. Дорошевським). Етичні основи судового розгляду. Етика судового риторика. Судова етика – вчення про моральні ідеали, принципи і норми здійснення правосуддя. Вимоги до етичного поведіння оратора в судових дебатах (повага до процесуального супротивника). Моральні принципи в професійній діяльності юриста – риторика.

Тема 8. Мистецтво доведення у змагальному судовому процесі

Доведення як ключовий фактор у судовій практиці. Мета, елементи предмету доведення в суді. Класифікація доказів: особисті й речові, обвинувальні й виправдовувальні, первинні і похідні, прямі та непрямі. Достовірність доказів. Проблема раціонального й переконливого розподілу доказів у промові. Питання вдалого розподілу доказів («ораторське поширення» як «душа переконання»). Логічні основи переконливості судового мовлення. Формально-логічні (закон тотожності, закон суперечності, закон виключеного третього і закон достатньої підстави) та закони діалектичної логіки. Логічні аргументи. Правила тези при будові логічного доказу. Помилки в доказуванні. Психолого-риторичні аспекти переконання. Правила мовлення на суді за П. Сергеїчем.

Тема 9. Полеміка в діяльності юриста. Роль та значення полеміки в судовому слідстві

Полемічний початок судового допиту. Основні принципи судового розгляду – безпосередність, усність і безперервність. Види судового допиту (основний, повторний, додатковий). Методи проведення допиту (прямий, перехресний, шаховий). Допит обвинуваченого процесуальні гарантії обвинуваченого. Тактика судового допиту. Допит свідків і потерпілих. Послідовність допиту свідків умови. Що впливають на якість показань свідків і тактика їх допиту в судовому засіданні. Допит експерта. Особливості допиту експерта в суді (в порівнянні з допитом на попередньому слідстві).

Тема 10. Обвинувальна промова прокурора: підготовка, композиція

Зміст та побудова обвинувальної промови. Обвинувальна промова та її структура Основні критерії вимог до промови прокурора. Взірець плану (тези) промови прокурора. Структура плану. Вступна частина промови. Вимоги до вступної частини промови прокурора. Фабула справи (виклад фактичних обставин злочину). Аналіз та оцінка зібраних у справі доказів. Обґрунтування кваліфікації злочину та характеристика особи підсудного. Обґрунтування пропозиції про міру покарання, цивільний позов. Аналіз причин та умов, що сприяли вчиненню злочину. Заклучна частина промови прокурора. Репліка прокурора. Зміст і правила проголошення репліки.

Тема 11. Захисна промова адвоката: етапи підготовки, структура виступу

Визначення захисної промови. Зміст захисної промови. Вступна частина промови захисника. Виявлення фактичних обставин справи. Обґрунтування

кваліфікація злочину. Характеристика особи підсудного з урахуванням реальних умов скоєння злочину (порушення законності), вияву злочину та поведінка правопорушника під час затримання та слідчого процесу (врахування інших факторів). Аналіз цивільного позову та міри покарання. Заключна частина захисної промови та вимоги до неї. Репліка адвоката, чи може захисник відмовитись від проголошення репліки, якщо прокурор скористався нею. Роль, значення, місце захисної промови у підготовці та здійсненні судового процесу.

7.2. Структура та обсяг навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Усього	у тому числі				Усього	у тому числі			
		Лекції	Практ.	Конс.	Самост. робота		Лекції	Практ.	Конс.	Самост. робота
Змістовий модуль 1. Науково-методологічні засади курсу. Етапи розвитку світової та вітчизняної риторики. Теорія риторики. Види красномовства										
Тема 1. Науково-методологічні засади курсу «Судова риторика». Риторика як наука і мистецтво	14	2	2	-	10	14	-	-	-	14
Тема 2. Історія становлення, етапи розвитку та особливості судового красномовства	14	2	2	-	10	16	1	-	1	14
Тема 3. Українське судове красномовство: етапи, еволюція та акультурація	17	2	2	1	12	17	-	1	-	16
Тема 4. Теоретичні основи риторики	14	2	2	-	10	14	-	-	-	14
Тема 5. Риторичний канон: інвенція, диспозиція, елокуція, меморія та акція	19	4	4	1	10	18	1	1	-	16

Змістовий модуль 2. Судове красномовство										
Тема 6. Судова промова: практичні аспекти. Судове мовлення	21	4	4	1	12	18	1	1	-	16
Тема 7. Судові дебати: підготовка, техніка, культура та етика судових дебатів	20	4	4	-	12	18	1	1	-	16
Тема 8. Мистецтво доведення у змагальному судовому процесі	17	2	4	1	10	18	1	-	1	16
Тема 9. Полеміка в діяльності юриста. Роль та значення полеміки в судовому слідстві	16	2	2	-	12	17	1	-	-	16
Тема 10. Обвинувальна промова прокурора: підготовка, композиція	14	2	2	-	10	15	-	1	-	14
Тема 11. Захисна промова адвоката: етапи підготовки, структура виступу	14	2	2	-	10	15	-	1	-	14
Усього годин	180	28	30	4	118	180	6	6	2	166

7.3. Матеріали для практичних занять

1. Зверніться до енциклопедій та аналітичних довідкових видань і випишіть відомості про невідомих авторів афоризмів та висловів.
2. Розташуйте афоризми, вислови, прислів'я та приказки за галузями права.
3. Випишіть юридичні вислови та афоризми, які можна використовувати у судових промовах.

НАВЧАЛЬНІ ІГРИ

«Адвокати і прокурори»

Мета гри. Навчальні ігри призначаються для глибшого вивчення і засвоєння спецкурсу «Судова риторика».

У навчальних іграх беруть участь студенти, які прослухали лекції з тем: «Короткий огляд історії ораторського мистецтва», «Видатні судові оратори», «Основні вимоги до судової промови», «Підготовка судової промови», «Обвинувальна промова», «Захисна промова».

Склад і функціональні обов'язки учасників гри. У навчальній грі бере участь вся академічна група. Вона розподіляється (за списком, бажанням студентів чи вибором викладача) на дві команди, які умовно можна назвати «Адвокати» і «Прокурори».

Учасники гри повинні попередньо засвоїти вказані теми, вивчити відповідні розділи Кримінально-процесуального кодексу України.

Арбітри (викладач, який читає спецкурс чи веде семінарські заняття, аспірант чи лаборант кафедри) у стадії підготовки до навчальної гри готують питання, роз'яснюють учасникам гри її зміст; по ходу заняття контролюють ігровий режим, ведуть облік результатів у процесі гри; по закінченні гри підсумовують бали та виставляють оцінки.

Капітани команд (обираються командами чи призначаються викладачем з найактивніших студентів) записують на дошці склад своїх команд, заздалегідь готують по два-три запитання один одному з теми заняття, які задаються під час гри, стежать за ігровою дисципліною членів команди.

Члени команд по черзі виходять до столу арбітрів, одержують питання, протягом однієї-двох хвилин відповідають на нього.

Критерії оцінки діяльності учасників гри. У навчальній грі застосовується бальна система оцінки учасників. За кожен вдалу й обґрунтовану відповідь учасник отримує один бал. Набрані студентом під час гри три бали дорівнюють оцінці «5». За порушення ігрового режиму, підказки арбітри наділені правом карати штрафними балами.

Вихідними даними, які використовуються учасниками навчальної гри, є роздатковий матеріал, дошка, чисті аркуші паперу.

Процес навчальної гри складається з чотирьох етапів: 1) підготовка до гри; 2) початок навчальної гри; 3) навчальна гра; 4) підбиття підсумків.

Перший етап. Підготовка до гри триває близько двох місяців. Студенти слухають лекції із спецкурсу «Судова риторика», готуються і відповідають на звичайних семінарських заняттях, передбачених програмою. Капітанів команд попереджають про те, що вони зобов'язані підготувати два-три запитання один одному з теми заняття (викладачеві перед початком гри подаються підготовлені запитання і відповіді на них із посиланням на джерело).

На перерві, перед початком гри, капітани чи хтось із членів команди пишуть прізвища учасників гри на дошці, готують таблички із назвами команд.

Другий етап. Початок ігрового заняття (3-5 хв.). Ігрове заняття починається у визначений час перевіркою готовності учасників, які перед початком гри займають свої місця.

Арбітр роз'яснює усім учасникам гри її зміст, правила поведінки. За запізнення та інші порушення карає штрафними балами.

Учасники готують аркуші паперу із зазначенням прізвища і назви своєї команди.

Третій етап (70-80 хв.) починається з розминки. Арбітр оголошує одне-два запитання чи задачу, на які учасники гри повинні дати протягом 3-5 хв. письмову відповідь.

Студенти пишуть відповіді і здають їх арбітрам. Останні оцінюють відповіді і проставляють зароблені студентами бали проти прізвища кожного з них на дошці. Викладач по черзі викликає представників команд до столу. Вибравши питання (можна за допомогою вовчка), студент зачитує його і протягом 1-2 хв. відповідає на нього. Якщо йому важко це зробити, відповідь можуть дати інші студенти (усно чи письмово). По закінченні вказаного терміну вони здають свої записи викладачеві.

За вказівкою викладача, який веде семінарські заняття, зароблені членами команди бали проставляються на дошці. Потім проводиться конкурс капітанів. Вони по черзі задають один одному запитання і відповідають на них.

Четвертий етап. Підведення підсумків навчальної гри (5-10 хв.). Арбітри роблять підсумки гри, проставляють бали проти кожного прізвища, потім

підсумовують їх по кожній команді. Викладач оцінює й аналізує дії учасників, вказує на помилки, допущені студентами, заслуховує міркування і виступи учасників.

На основі одержаних протягом гри балів викладач, який веде семінарські заняття, виставляє оцінки й оголошує їх студентам.

«Допитливі й кмітливі»

Склад і функціональні обов'язки учасників гри. У навчальній грі бере участь уся група, яка ділиться (за списком, бажанням студентів чи за вибором викладача) на три команди: «допитливі», «кмітливі» і «критики».

Викладач роз'яснює учасникам гри її зміст. По ходу заняття контролює ігровий режим, веде облік результатів у процесі гри. По закінченні підбиває підсумки, виставляє оцінки.

«Допитливі» задають запитання чи ставлять задачу за темою заняття або за пройденим матеріалом.

«Кмітливі» відповідають на поставлені запитання або розв'язують задачу.

«Критики» стежать за регламентом, критикують дії і рішення двох перших груп, пропонують розподіл п'яти наявних балів між трьома командами.

Інтереси і критерії оцінки діяльності учасників гри. У навчальній грі застосовується бальна система оцінки. Максимальна оцінка: два бали – за питання, три – за відповідь. «Критики» одержують бали, які вони аргументовано віднімають у двох інших команд. Викладач має право «вето» на несправедливе рішення критиків і право присудити додатковий бал за особливо цікаве запитання (задачу) або відповідь (розв'язання).

Процес гри складається з чотирьох етапів.

Перший етап. Підготовка до гри. Триває тиждень. За кожною темою студенти вивчають спеціальну літературу, законодавчий матеріал, готують домашнє завдання, запитання, задачі.

Другий етап. Початок гри (3-5 хв.). Гра починається в точно призначений час перевіркою готовності учасників. Викладач роз'яснює учасникам гри її зміст, правила поведінки. Запізнення і порушення гри карається штрафними балами.

Третій етап (30-35 хв.) починається перевіркою домашнього завдання, за яке кожен учасник може одержати півбала або бал. Після цього команда «допитливих» ставить запитання чи пропонує задачу «кмітливим», а «критики» оцінюють дії перших двох команд.

На зачитування питання відводиться одна хвилина, на відповідь – три-п'ять, на критику – дві-чотири хвилини. Після кожного туру команди міняються місцями: «допитливі» стають «кмітливими», «кмітливі» – «критиками», «критики» – «допитливими».

Четвертий етап (5 хв.). Викладач підсумовує результати, проставляє бали проти кожного прізвища, аналізує дії учасників, вказує на допущені помилки, заслуховує міркування студентів.

За одержаними протягом навчальних ігрових занять балами найактивнішим учасникам викладач виставляє автоматичний залік, а при складанні екзамену доповідає на засіданні кафедри результати, і за її рішенням таким студентам виставляються відмінні оцінки без опитування.

«Судові дебати»

Мета гри. Гра «Судові дебати» – форма проблемного навчання, спрямована на активізацію пізнавальної діяльності студентів і створення стимулюючих умов для поглиблення професійних знань, розвитку творчих здібностей студентів.

Гра охоплює ту частину судового розгляду, в якій дається оцінка вчиненим підсудними діями, аналізуються розглянуті в судовому засіданні докази, викладаються висновки про винність або невинність притягнутих до справ осіб, про кваліфікацію скоєних дій, міру покарання та інших питань, які повинен вирішити суд під час винесення вироку.

Основна мета гри – активізувати знання студентів з курсу кримінального процесу, спецкурсу «Судова риторика» і навчити застосовувати ці знання під час винесення вироку на практиці.

У процесі гри «Судові дебати» студенти самостійно засвоюють матеріал за допомогою аналізу й оцінки конкретних кримінальних справ.

Склад і функціональні обов'язки учасників гри. У грі може брати участь група від 6 до 16 чоловік. Вона поділяється (за бажанням студентів або вибором викладача) на дві частини: державні обвинувачі і захисники. Інші студенти групи слухають виступаючих, зазначають позитивні й негативні

моменти, свої замітки здають викладачеві або ж складають у даній справі вирок.

Ведучий (викладач, який читає курс кримінального процесу або спецкурс «Судова риторика») на стадії підготовки до гри підбирає конкретну кримінальну справу, роз'яснює учасникам гри її зміст, розподіляє ролі, видає інструкції, вихідні дані до гри. По ходу гри контролює ігровий режим, організує облік її результатів.

Помічник ведучого (асистент, лаборант кафедри або ж один із студентів) допомагає в проведенні гри, підраховує бали, записує їх на дошці проти прізвищ виступаючих.

Журі (викладачі факультету, судді, прокурори, адвокати) оцінюють результати виступів учасників гри, підбивають її підсумки, нагороджують переможців грамотами або пам'ятними подарунками.

Державний обвинувач готує і проголошує промову, в якій підтримує державне обвинувачення. У ній він аналізує зібрані у справі докази, висловлює міркування про кваліфікацію злочину, міру покарання та про інші питання, які мають значення для винесення законного й обґрунтованого вироку.

Захисник готує і проголошує захисну промову, в якій він може заперечувати обвинувачення в цілому і наполягати на невинуватості підсудного, вимагаючи його виправдання; заперечувати окремі пункти обвинувачення, інакше, ніж прокурор, висвітлювати та пояснювати дії підсудного; заперечувати кваліфікацію злочину, пропонувати іншу, м'якшу; звернути увагу суду на обставини, які пом'якшують відповідальність, і настоювати на пом'якшенні покарання.

Критерії оцінки діяльності учасників гри. У грі застосовується бальна система оцінки виступів учасників. За свій виступ кожен з учасників отримує певну суму балів. Члени журі мають набір карток з цифрами 2, 3, 4, 5, які виставляються за командою ведучого після виступу чергового учасника гри. Оцінки виставляються за:

- аналіз доказів;
- аналіз причин і умов, які сприяли вчиненню злочину;
- характеристику особи підсудного; культуру мови.

Вихідні дані – архівні кримінальні справи судів, набір карток з оцінками (для всіх членів журі), класна дошка, крейда, аркуші паперу з прізвищами учасників гри, чисті аркуші паперу для членів журі.

Процес гри складається з чотирьох етапів.

Перший етап – підготовка і початок гри. Підготовка до гри триває близько місяця. Студенти слухають лекції з кримінального процесу, спецкурсів. Вивчають конкретні кримінальні справи, кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство, промови обвинувачів і захисників. У вільний від навчання час відвідують судові засідання, вивчають додаткову літературу, готують обвинувальні й захисні промови.

Ролі розподіляються на загальних зборах учасників з урахуванням їхніх побажань, знань і здібностей.

Гра починається з перевірки готовності учасників. Ведучий роз'яснює її правила, проводить жеребкування черговості виступів учасників. Роздає членам журі картки з оцінками, списки учасників гри.

Другий етап – розминка (5-10 хв.). Тут можна застосовувати й комп'ютер. Ведучий або оператор комп'ютера знайомить усіх учасників з правилами роботи на ній. Потім за чергою викликає гравців до персональних комп'ютерів і пропонує їм відповісти на запитання: який з наведених у переліку порядок виступів учасників судових дебатів є правильним? Відповідь правильна. Відповідь неправильна (див. ст. 318 КПК).

*

1. Промова прокурора.
2. Промова захисника.
3. Промова цивільного відповідача.
4. Промова потерпілого.

*

1. Промова прокурора.
2. Промова потерпілого.
3. Промова захисника.
4. Промова цивільного відповідача.

*

1. Промова прокурора.
2. Промова потерпілого.
3. Промова цивільного відповідача.
4. Промова захисника.

Третій етап – проголошення судової промови (80-85 хв.). Ведучий надає слово державному обвинувачеві. По закінченні виступу він просить членів журі підняти картки з оцінками. Перша оцінка виставляється за аналіз доказів, друга – за аналіз причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, характеристику особи підсудного, третя – за культуру мови. Помічник ведучого записує ці оцінки, підсумовує їх і заносить на дошку суму набраних балів.

Потім виступає захисник. Повторюється процедура оцінки його виступу. Так вислуховують усіх промовців.

Четвертий етап – підбиття підсумків гри (приблизно 30 хв.). Члени журі аналізують допущені помилки, вислуховують міркування і виступи учасників й оцінюють промову кожного учасника.

Переможці нагороджуються грамотами або пам'ятними подарунками.

«Судова промова»

Кожному студенту академічної групи вручається кримінальна справа, з якої вилучається та частина протоколу судового засідання, в якій записані судові промови державного обвинувача чи захисника.

Студентам пропонується ознайомитися з даними кримінальними справами і скласти обвинувальну чи захисну промову. Разом із кримінальною справою через тиждень складені судові промови повертаються викладачеві.

Викладач разом із студентами порівнює й обговорює ці судові промови, відзначає допущені помилки. За вдало підготовлену судову промову студент може отримати до 10 балів.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Які чотири питання повинен з'ясувати судовий ритор, готуючись до виступу?
2. Що є головним положенням (висновком) судової промови?
3. Що є головним висновком звинувачення в теорії і на практиці?
4. Що є головним висновком захисту в теорії і на практиці?
5. З яких етапів складається підготовка судової промови?
6. Як збираються матеріали в процесі вивчення кримінальної справи?
7. Як проходить збирання матеріалів під час судового слідства?
8. Як рекомендується групувати різні джерела доказів?
9. Що таке наглядове провадження?
10. Що таке адвокатське дос'є?

11. Як перевіряються докази та їх джерела?
12. Які правила оцінки доказів та їх джерел?
13. Що означає належність і допустимість доказів та їх джерел?
14. Що значить не задовольнятися готовими поясненнями фактів?
15. Навіщо перевіряти факти з точки зору протилежної сторони?
16. Навіщо звертати увагу на негативні факти при аналізі доказів?
17. Що являє собою безпосередня підготовка судової промови?
18. Коли займається судовою підготовкою промови судовий ритор у невеликих справах?
19. Від чого залежить обсяг письмової підготовки промови судовим ритором?
20. В чому полягає досудова підготовка прокурора в судових дебатах?
21. Коли настає завершальний етап у підготовці судової промови?
22. Що повинно бути передбачено в плані захисту адвоката?
23. Коли слід приступати до систематизації матеріалів судової промови?
24. Як належить фіксувати висновки і докази у справі?
25. Як повинні бути розташовані міркування і висновки промови?
26. Що мають містити тези судової промови?
27. Яка різниця між розгорнутими тезами і закінченою судовою промовою?
28. Які переваги дають тези судової промови ритору?
29. Як перебороти ритору хвилювання у суді?
30. Що посідає головне місце в тезах судової промови?
31. Як будувати тези судової промови при доказуванні алібі підсудного?
32. Які технічні рекомендації щодо складання тез судової промови?
33. Що таке судова промова?
34. Хто бере участь у судових дебатах у кримінальному процесі?
35. Хто бере участь у судових дебатах у цивільному процесі?
36. Кого заслуховують на засіданні суду в адміністративному процесі?
37. Розкажіть коротко про зміст судової промови державного обвинувача.
38. На що спрямована і який зміст судової промови цивільного позивача і цивільного відповідача?
39. Який зміст судової промови захисника?
40. Що таке репліка і яке її основне призначення?
41. Як впливають судові промови на формування внутрішнього переконання судді?
42. Що входить до предмета судової промови в кримінальних справах?
43. Що входить до предмета судової промови в цивільних справах?
44. Що входить до предмета доказування в цивільних справах?
45. Що повинен з'ясувати судовий ритор, виступаючи з промовою в адміністративній справі?
46. Що входить до предмета судової промови в суді другої інстанції?

47. Які з вісімнадцяти видів судових промов ви можете назвати?
48. Яка структура та зміст судової промови прокурора при відмові від обвинувачення?
49. Які ви можете назвати засади та функції судової промови?
50. В чому полягає психологічна засада судової промови?
51. В чому полягають етична і логічна засади судової промови?
52. Що таке комунікативна функція судової промови і в чому вона полягає?
53. Що таке інформативна функція судової промови і в чому вона полягає?
54. Розкажіть про труднощі, які виникають у процесі спілкування риторів із судовою аудиторією?
55. Які прийоми можуть використовувати судові ритори для встановлення контакту з учасниками судового процесу, публікою у залі судового засідання?
56. Яке значення має пауза при виголошенні судової промови?
57. Що дає зміна темпу промови, модуляція голосу?
58. Якими словами можна звернутися до учасників судового засідання, щоб привернути їхню увагу?
59. Які засоби мовної виразності ви можете назвати?
60. Що дає звернення судового ритора до слухачів із запитанням?
61. Яке значення мають жести, міміка, рухи для судового ритора і в чому вони можуть проявлятися?
62. Які канали впливу ритора на судову аудиторію ви знаєте?
63. Які прийоми словесної наочності ви знаєте?
64. Що таке захисна промова?
65. Чим визначається зміст захисної промови?
66. Яким повинен бути захист підсудного?
67. Яка структура захисної промови?
68. Які способи і прийоми вступної частини захисної промови ви можете назвати?
69. Які фактичні обставини справи повинен висвітлювати адвокат, виступаючи із захисною промовою?
70. У яких випадках виклад фактичних обставин справи особливо доречний?
71. Чому аналіз і оцінка зібраних у справі доказів складає, як правило, основну частину захисної промови?
72. У якій послідовності рекомендується робити аналіз доказів?
73. Яка тема захисної промови частіше звучить у залі судового засідання?
74. Назвіть обставини, передбачені Кримінальним кодексом України, що пом'якшують відповідальність підсудного?
75. Які помилки найчастіше допускають молоді адвокати при аналізі доказів?
76. Що вимагається від судового ритора при обґрунтуванні кваліфікації злочину?

77. Які ситуації найбільш поширені в судовій практиці при обґрунтуванні кваліфікації злочину?
78. Як складаються картки судової практики і як вони допомагають у питаннях про кваліфікацію злочину?
79. Яке завдання повинен ставити перед собою захисник, даючи характеристику особи підсудного?
80. Про що може говорити захисник, який не заперечує кваліфікацію злочину, звертаючись до суду?
81. Які ви можете назвати пом'якшуючі відповідальність підсудного обставини?
82. Чому захисник не може обійти мовчанням питання заявленого цивільного позову?
83. У яких випадках захисник просить відмовити в цивільному позові, а в яких – залишити цивільний позов без розгляду?
84. Про що може захисник просити суд, коли не заперечує факту здійснення підсудним злочину?
85. Про що може говорити захисник у заключній частині промови?
86. Що таке репліка?
87. Чим відрізняється зміст репліки від основної судової промови?
88. Чи може захисник відмовитись від проголошення репліки, якщо прокурор скористався нею? Мотивуйте свою відповідь.
89. Чи може виступати захисник з реплікою, якщо прокурор відмовиться від неї? Мотивуйте обидва варіанти.
90. Що має бути виділено і сформульовано в репліці?
91. Яких основних правил повинні дотримуватися під час судових дебатів прокурор і адвокат?
92. Чи допустима альтернатива в судовій промові?
93. В чому полягає зміст такого риторського прийому, як запитально-відповідальна форма?
94. Що таке обвинувальна промова прокурора?
95. Які питання покликаний висвітлити прокурор у своїй обвинувальній промові?
96. Яким є оптимальний план обвинувальної промови?
97. Яка структура обвинувальної промови?
98. Що таке експозиція обвинувальної промови?
99. Якою повинна бути вступна частина обвинувальної промови?
100. Які ви знаєте способи і прийоми побудови обвинувальної промови і від чого вони залежать?
101. Як можна робити виклад фабули кримінальної справи?
102. Що таке хронологічний і систематичний спосіб викладу фактичних обставин справи?

103. Що таке змішаний спосіб викладу фактичних обставин справи і коли він рекомендується?
104. Коли рекомендується об'єднувати виклад фабули справи з аналізом і оцінкою доказів?
105. У чому полягає аналіз і оцінка зібраних у справі доказів?
106. Які обставини справи має проаналізувати прокурор у своїй обвинувальній промові?
107. Яке джерело доказів найпоширеніше у судовій практиці і які обставини необхідно враховувати при його аналізі?
108. Які різновиди показань підсудного ви знаєте?
109. Що таке самообмова і що повинен враховувати прокурор при аналізі самообмови?
110. Що таке обмова, її мотиви?
111. Що таке алібі і на кому лежить обов'язок його перевірки і спростування?
112. Які особливості аналізу показань потерпілого?
113. Що повинен зробити прокурор при незгоді з висновком експерта?
114. Які недоліки при аналізі й оцінці доказів найчастіше мають місце в судових промовах?
115. Навіщо прокурору обґрунтовувати кваліфікацію злочину?
116. Чи допустима альтернатива в питанні про кваліфікацію злочину? Обґрунтуйте свою відповідь.
117. Які недоліки допускають прокурори у частині кваліфікації злочину?
118. Що необхідно з'ясувати прокурору при характеристиці особи підсудного?
119. Навіщо прокурору робити детальний аналіз даних про особу підсудного?
120. Що відзначали давні мислителі і яка на їхню думку повинна бути характеристика підсудного?
121. У якій формі прокурор повинен звертатися до суду, пропонуючи ту чи іншу міру покарання?
122. На що повинен указати прокурор в обвинувальній промові, обґрунтовуючи пропозицію про цивільний позов?
123. На які питання повинен дати відповідь прокурор, аналізуючи причини та умови, що сприяли вчиненню злочину?
124. У яких випадках прокурор має право порушити клопотання перед судом про винесення окремої ухвали?
125. В яких справах бажана заключна частина судової промови?
126. Про що може говорити прокурор у заключній частині обвинувальної промови?
127. Коли і для чого прокурор може взяти слово для репліки?
128. Який зміст і правила проголошення репліки?

8. Рекомендовані джерела інформації

1. Абрамович С. Д. Риторика та гомілетика. Чернівці, 1995.
2. Абрамович С. Д., Гураль М. И., Чикарькова М. Ю. Риторика. Ч.1 История развития риторики. Черновцы, 2000.
3. Абрамович С. Д., Чикарькова М. Ю. Риторика. Львів, 2001.
4. Александров Д. Н. Риторика. Москва, 1999.
5. Алексеев Н. С., Макарова З. В. Ораторское искусство в суде. Ленинград., 1989.
6. Білоусова Т.П. Риторика: навчально-методичний посібник. Кам'янецьПодільський: О.А. Буйницький, 2016. 252 с.
7. Буханець І. Ю. Політична риторика: навчальний посібник. Донецьк: ДонНУ, 2011. 251 с.
8. Бабич Н. Д. Основы культуры мовлення. Львів, 1990.
9. Безменова Н. А. Очерки по теории и истории риторики. Москва., 1991.
10. Бондаренко П. С. Судова промова. Львів, 1972.
11. Борухович В. Ораторское искусство Древней Греции. Оратори Греции. Москва., 1985.
12. Вандишев В. М. Риторика: экскурс в історію вчень і понять. Київ, 2003.
13. Вандишев В.М. Риторика і софістика в історико-філософському дискурсі: монографія. Суми: Сумський державний університет, 2016. 151 с.
14. Введенская Л. А. Риторика для юристов. Ростов на Дону: Феникс, 2009.
15. Гаєвий В. Ф. Промова прокурора в судових дебатах: лекція. Київ: Національна академія прокуратури України, 2013. 32 с.
16. Гриценко Т. Б. Контрольні питання з курсу «Риторика». Київ.: Центр навч. літри, 2007.
17. Гончарова О. М. Античне красномовство як феномен європейської культури: монографія. Київ: НАККІМ, 2013. 415 с.
18. Голуб И. Б. Риторика: учитесь говорить правильно и красиво: учебное пособие. Москва: Омега-Л, 2016. 405 с.
19. Гурвич С. С., Погорелко В. Ф., Герман М. А. Основы риторики. Київ, 1998.
20. Дебати: Навч. посіб: Метод. реком. щодо ведення дебатів. Київ: А.П.Н., 2001. 102 с.
21. Дадерко Л. Культура і стиль обвинувальної промови прокурора. Право України. 2000. № 11. С. 46-50.
22. Дадерко Л. Зміст і структура обвинувальної промови прокурора. Право України. 2002. № 12. С. 45-49.
23. Ивин А. А. Риторика: искусство убеждать. Москва., 2003.

24. Ивакина Н. Н. Основы судебного красноречия (риторика для юристов). Учебн. пособ. 2-е изд. Москва: Юрист, 2007. 397 с.
25. Ивакина Н. Н. Культура судебной речи. Москва, 1995.
26. Исаева М. И. Античная Греция в зеркале риторики: Исократ. М., 1994.
27. Єлісовенко Ю. П. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2008.
28. Зубра А. С. Ораторское искусство: производственно-практическое издание. 2-е изд.: Дикта, 2008. 288 с.
29. Колотілова Н. А. Риторика. Навч. посіб. Київ.: ЦУЛ, 2007.
30. Кони А. Ф. Советы лекторам. Ораторское искусство (учебное пособие для иностранцев). - М., 1975.
31. Козьяков І. Морально-етичні засади судової промови прокурора. Науковий часопис академії прокуратури України. 2017. № 2. С. 94-101.
32. Каньоса П. С. Риторика: навчальний посібник. Кам'янець-Подільськ: Д. Г. Зволейко, 2011. 207 с.
33. Кацавець Р. С. Культура судової промови державного обвинувача. Юриспруденція теорія і практика. 2010. № 3.
34. Кацавець Р. С. Судова промова: мовний аспект. Адвокат. 2010. № 12.
35. Каменков В. Суджові дебати і репліки при закінченні (поновленні) розгляду справи. Право України. 2011. № 6.
36. Касянова О. М. Судебное красноречие: исторический аспект. Оренбург: Пресса, 2005. 243 с.
37. Кравець Л. В. Риторика як класична основа системи освіти європейських народів. Рідні джерела. 2000 № 4.
38. Кравець Л. В. Риторика від джерел до сучасності. Укр. мова і л-ра. 2000. № 5.
39. Куньч З. Й. Українська риторика: історія становлення і розвитку: навчальний посібник. Львів: В-во «Львівська політехніка», 2011. 247 с.
40. Куньч З. Риторичний словник. К., 1997.
41. Любітов С. Промова адвоката в кримінальній справі. Радянське право. 1966. № 4.
42. Лісна І. С. Судова риторика. Опорні конспекти лекцій. Тернопіль: Економічна думка, 2001.
43. Луцький К. Л. Судове красномовство. М.: Феміда, 1992.
44. Маложон О. І. Судове красномовство: навички оратора. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 1. С. 19-22.
45. Матвиенко Є. А. Судебная реч. Минск, 1967.
46. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика. К.: Вища школа, 2003.

47. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: Навч. посіб. - 2-ге вид., стер. К.: Вища школа, 2006.
48. Медвідь А. М., Медвідь Ф. М. Ораторське мистецтво правників: Навчальний посібник. К.: Міленіум, 2005.
49. Михайловская М. Г., Одинцов В. В. Искусство судебного оратора. М., 1981.
50. Молдован В. Судова риторика. К.: Кондор, 2005.
51. Молдован В., Кощавець Р. Юридичний практикум: кримінальний процес, судова риторика. Навч. посібн. К.: ЦУЛ, 2008.
52. Мудрак І. В. Судова промова в кримінальному судочинстві: поняття і процесуальне значення. Вісник Академії адвокатури України. 2011. Ч. 1(20). С. 140-142.
53. Олійник О., Молдаван В. Юридична риторика. Теорія і практика. Навч. посіб. К.: Кондор, 2009.
54. Олійник О. Б. Прокурорська риторика: Підручник. К.: Алеути, 2008. 304 с.
55. Олійник О. Правова риторика: Навч. посіб. К.: Кондор, 2010. 66 с.
56. Олійник О. Риторика. Навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. К.: Кондор, 2019. 170 с.
57. Олійник О. Б. Юридична риторика: теорія і практика: навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. К.: Кондор, 2009. 216 с.
58. Олійник О. Б. Ораторське мистецтво юриста: теорія і практика: навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. К.: Кондор, 2010. 210 с.
59. Олійник О. Б. Мистецтво судових дебатів: навч. посіб. К.: Кондор, 2010. 258 с.
60. Олійник О. Б. Основи ораторського мистецтва: навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. К.: Кондор, 2010. 182 с.
61. Олійник О. Б. Сучасна ділова риторика: навч. посіб. К.: Кондор, 2010. 166 с.
62. Олійник О. Б. Мистецтво судових дебатів: Навч. посіб. К.: Кондор, 2010. 258 с.
63. Олійник О. Місце і роль юридичної риторики в реалізації демократичного принципу змагальності сторін в судовому процесі. Віче. 2011. № 2.
64. Олійник О. Прокурорська риторика: різновиди та структура. Юриспруденція: теорія і практика. 2008. № 7.
65. Олійник О. Становлення юридичної риторики як теоретико-прикладної спеціально-юридичної науки. Часопис Київського ун-ту права. 2010. № 3.

66. Олійник О. Розвиток юридичної риторики від епохи просвітництва до нашого часу. *Юридична Україна*. 2010. № 10.
67. Олійник О. Мовнолістична обізнаність – основа прокурорської промови. *Право України*. 2008. № 7.
68. Ораторське мистецтво: підручник. За ред. М. П. Требіна і Г. П. Клімова. Х.: Право, 2013. 208 с.
69. Олійник О. Риторика прокурора у судових дебатах. Обвинувальна промова. *Юриспруденція: теорія і практика*. 2016. № 5.
70. Олійник О. Місце юридичної риторики у колі гуманітарних наук, їх взаємозв'язок та взаємодія. *Право України*. 2010. № 9.
71. Олійник О. Юридична риторика як теоретична і прикладна наука: реалії та перспективи розвитку. *Право України*. 2010. № 11.
72. Олійник О. Специфіка юридичної риторики адвоката як професійного учасника судового процесу. *Юридична Україна*. 2010. № 9.
73. Онуфрієнко Г. С. Риторика у практичних завданнях для юристів: навчальний посібник. Запоріжжя: [б. в.], 2002. 307 с.
74. Прокурорська риторика: навч. метод комплекс для суд. Магістрів денної форми навчання. Уклад.: Гаєвий В. Ф., Орлеан А. М., Туркач М. С. К.; Нац. акад. прок-ри, 2013. 24 с.
75. Пропотенська М. П. Філософія риторики. Навчальний посібник. М., 2016.
76. Риторика: теоретичні та практичні аспекти комунікації: монографія / [редакційна колегія: В.М. Вандишев, Я.З. Ліханський, О.С. Переломова; відповідальний редактор В.М. Вандишев]. Суми: Сумський державний університет, 2015. 110 с.
77. Рождественский Ю. В. Принципы современной риторики. М.: Флинта: Наука, 2005.
78. Рогожкин О. В. Риторика: загальна, судова, оперативна: підручник для студ. і курс. юрид. фак-тів. Донецьк: Донецький юридичний інститут МВС України, 2012. 298 с.
79. Розов О. М. Риторика. Мистецтво публічного мислення. СПб, 2012.
80. Розов О.М. Судова риторика: навчальний посібник. СПб, 2016.
81. Риторика загальна та судова: Навч. посіб. / С. Д. Абрамович, В. В. Молдован, М. Ю. Чикарькова. К.: Юрінком Інтер, 2009.
82. Савенкова Л. О. Педагогічна риторика: зб. міні-кейсів. К.: КНЕУ, 2011. 151 с.
83. Сагач Г.М. Божий світ і ми: «красномовство» у термінах і поняттях. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. 298 с.

84. Сагач Г. М. Словник основних термінів та понять: [Навч. посіб.]. К.: МАУП, 2006. 280 с.
85. Сагач Г. М. Похвальне красномовство. К., 1998.
86. Сагач Г. М. Ділова риторика: мистецтво риторичної комунікації. К., 2003.
87. Сагач Г. М. Риторика. К., 2000.
88. Сокіл Б. Риторика: Збірник тестових завдань. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 208 с.
89. Стернин И. А. Практическая риторика. М., 2016.
90. Старченко Н. Судова риторика як вияв цінностей Волинської шляхти кін. XVI ст.: (на прикладі про вбивство Балтазара Гнівоша з Олексова). Соціум. Альманах соціальної історії. 2010. Вип. 9.
91. Смолей В. Судова риторика: Навч. - метод. посібн. Тернопіль: ТНПУ, 2008.
92. Спанатій Л. С. Риторика: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Ін Юре, 2008.
93. Сергійчук З. О. Риторика: навчальний посібник для дистанційного навчання. К.: Україна, 2007.
94. Сковронський Д. М. Римський період становлення судової риторики. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 1. С. 30-32.
95. Сковронський Д. М. Роль християнства в розвитку судової риторики. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Серія. Право. Вип. 49. Т. 1. С. 45-49.
96. Сковронська І. Етос, логос, пафос як базові модули судової риторики античних часів. Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2018. № 1. С. 29-32.
97. Сивачук Н. П. Академічна риторика: навчальний посібник. Умань: Соцінський, 2013. 374 с.
98. Сухонос В., Звірко О. Мистецтво обвинувальної промови прокурора. Вісник національної академії прокуратури. 2012. № 3. С. 38-42.
99. Сухонос В. В. Промови у кримінальному судочинстві, їх форма і зміст. Правовий вісник УАБС. 2011. № 2(5). С. 115-119.
100. Таранов П. С. Карманная риторика. Севастополь: Библекс, 2005. 384 с.
101. Тарасенко І. В. Риторика: конспект лекцій. Харків: В-во ХНЕУ, 2008. 139 с.
102. Ухач В. З. Судова риторика. Навч. – метод. мат-ли для студ. Тернопіль: Вектор, 2013. 140 с.
103. Ухач В. З. Судова риторика (опорні конспекти лекцій). Навчальний посібник для студ. вищих навч. закл. Тернопіль: Вектор, 2011.

104. Цицерон М. Три трактата об ораторском искусстве. М., 1972.
105. Фенко М.Я. Красномовство: навчальний посібник. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 211 с.
106. Чепіга І. Л. Ораторське мистецтво на Україні в XVI-XVII ст. Українська мова і література в школі. 2015. № 3.
107. Хоменко І. В. Еристика: мистецтво полеміки. К.: Юрінком Інтер, 2001.
108. Хазагеров Г. Г., Лобанов И. Б. Риторика. Ростов-на-Дону, 2015.
109. Черниловский З. Искусство красноречия, или что такое парламентская речь. Народный депутат. 1991. № 12.
110. Шейнов В. П. Риторика. Минск, 2016.
111. Яновська О. Г. Адвокатура та судова риторика. К.: КНЕУ, 2007.
112. Яновська О. Г. Адвокатура та судова риторика: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. К.: КНЕУ, 2008 131 с.
113. Ясинюк М.М. Судові дебати: право, психологія, риторика: монографія. Київ: Алеута, 2014. 156 с.

Інформаційні ресурси:

1. Лех: правовий портал:
http://ukrpravo.at.ua/index/porivnjalne_pravoznavstvo_novij_pidruchnik_z_porivn_jalnogo_pravoznavstva/0-4320
2. Бібліотека Інституту Поглиблених Правничих Студій:
<http://ials.sas.ac.uk/library/library.asp>
3. Підручники онлайн: <http://textbooks.net.ua/content/section/29/35/>
4. Портал «Право України»:
<http://pravo-ukraine.org.ua/resyrsi/biblioteka/sravnitelnoe-pravovedenie/6869-porivnyalne-pravoznavstvo-pidruchnik-sajidov-a-x>
5. Юридична бібліотека Школи права Йелльського університету:
<http://library.law.yale.edu/>
6. Юридичний портал: навчальна і довідкова література:
<http://yport.inf.ua/sravnitelnoe-pravovedenie-osnovnyie-pravovyie.html>